

DOI: 10.11649/abs.2019.003

Justyna B. Walkowiak

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

Poznań

justwalk@amu.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-7301-4591>

Jowita Niewulis-Grablunas

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

Poznań

punksas@amu.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0002-4109-9006>

Nazwiska nieurzędowe mniejszości litewskiej w Polsce – dziedzictwo językowo-kulturowe pogranicza polsko-litewskiego

Wstęp

Termin „nazwisko nieurzędowe”, a zatem nieoficjalne, może wydawać się dyskusyjny, w onomastyce przyjęło się bowiem za antropimimie nieoficjalne uważać przydomki (jako ogólne, neutralne określenia jednostki) oraz przezwiska, nacechowane stylistycznie (Mrózek, 1998, s. 270). Jak wskazują Z. Abramowicz i D. Kosior, kategorię przezwisk można też rozumieć szerzej jako obejmującą wszelkie nazwy nieużywane w obiegu prawn-administracyjnym, choć przywołane badaczki uważają to za nieuzasadnione, dzieląc nieoficjalne antropimimie na co najmniej cztery typy: nazwy deminutywno-hipokorystyczne od imion chrzestnych, nazwy przynależnościowe, patronimiczne i matronimiczne, przezwiska oraz przydomki (Abramowicz

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2019.

Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences

[Wydawca: Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk]

& Kosior, 1998, ss. 11–12)¹. Jak widać, niepewny jest nie tylko status nazwisk nieoficjalnych, ale wręcz sam fakt ich istnienia, mimo że ich nieobecność w obiegu prawno-administracyjnym czyni je pozornie podobnymi do przezwisk.

Jednak niebędące przezwiskami nazwiska nieurzędowe, o których mowa w niniejszym artykule, naprawdę istnieją: w przypadku nazwisk oficjalnych genetycznie polskich stanowią ich adaptację do litewskiego systemu językowego, zaś wtedy, gdy nazwisko jest etymologicznie litewskie, nazwisko oficjalne jest wynikiem adaptacji do polskiego systemu językowego. Adaptacje te przebiegają na styku języków polskiego i litewskiego, analogicznie do podobnych procesów zachodzących wśród mniejszości polskiej na Litwie (często obraz jest tam odwrotny: nazwisko w Polsce urzędowe, np. *Rekść*, na Litwie jest nieurzędowym nazwiskiem funkcjonującym wśród mniejszości polskiej). Zatem litewskość mogą wyrażać zarówno nazwiska z litewskimi wykładnikami morfologicznymi, litewską grafią i o genezie litewskiej (np. *Jurkiūnas* > polski odpowiednik *Jurkun*), jak i te o etymologii niewątpliwie polskiej, ale zlituanizowane morfologicznie i/lub graficznie (np. *Cibulskas* < pol. *Cybulski*). Natomiast nazwiska urzędowe, oficjalnie używane przez Litwinów w Polsce, mają w zdecydowanej większości postać polską bądź są spolonizowane w wyniku adaptacji do polskiego systemu językowego.

Pomimo że sporo miejsca w światowej literaturze naukowej poświęcono związkowi między imieniem i nazwiskiem a tożsamością, dotyczy to głównie psychologicznych aspektów wyboru imienia dla dziecka, a także psychologiczno-społecznego tła decyzji kobiety o zmianie nazwiska przy zawieraniu małżeństwa. Może się to wiązać z faktem, że gros tego typu badań – zwłaszcza na gruncie psychologii – jest przeprowadzanych w USA, „tygliku etnicznym”, dla którego mieszkańców te kwestie są istotniejsze niż relacje nazw osobowych i etniczności. Wyjątkiem są badania, w których sugerowana postać imienia i/lub nazwiska etniczność wpływa na kwestie ekonomiczne, takie jak szanse zamieszkania w określonej dzielnicy, dostęp do rynku pracy czy wysokość zarobków (np. Rubinstein & Brenner, 2014). Jednak zarówno imiona, jak i nazwiska mogą na różne sposoby odzwierciedlać identyfikację etniczno-narodowościową swych nosicieli i mogą służyć manifestowaniu tejże przynależności (por. np. Aldrin, 2016; Maitz & Farkas, 2008; Olivera, 2016; Szombierska, 2016). Nazwy osobowe, stanowiące przecież nieodłączną część języka, są elementem dziedzictwa językowego i kulturowego swoich nosicieli, współstanowiąc o ich tożsamości; związek onimii ze społeczeństwem, w jakim funkcjonuje,

---

¹ Wśród onomastów brak jednomyślności w kwestii kategoryzacji antroponimów nieoficjalnych: na przykład E. Brylla (Brylla, 2016, ss. 237–238, 240–241) traktuje kategorię przydomków (ang. *byname*s, niem. *Beinamen*) jako nadrzędną, obejmującą oprócz przezwisk (ang. *nicknames*) także patro- i matronimy. Problemem jest fakt, może do pewnego stopnia wspólny dla większości antroponimów nieoficjalnych (choć nie dla omawianych tu nazwisk nieurzędowych), że zajmują one pozycję pośrednią między nazwami własnymi a apelatywami.

podkreśla m.in. T. Ainiala, ujmując socjoonomastykę jako naturalną kontynuację badań typologicznych w onomastyce (Ainiala, 2016, ss. 371–372, tam też literatura przedmiotu).

Należy podkreślić, że onomastyka polska zgromadziła bogate piśmiennictwo poświęcone problematyce wzajemnych adaptacji nazw osobowych i wypracowała metodologię ich analizy (por. np. Biolik, 1997; Citko, 1999; Czopek-Kopciuch, 2004; Dacewicz, 2015; Górniewicz, 1992; Matusiak, 2008 i wiele innych), jednak w niniejszym artykule nie będziemy się zajmować szczegółowo mechanizmami tych adaptacji, a jedynie przedstawieniem fenomenu, jakim jest z socjolingwistycznego punktu widzenia funkcjonowanie nazwisk nieurzędowych mniejszości litewskiej w Polsce, równoległych do urzędowych. Nie objaśniamy także etymologii litewskiej przywoływanych nazwisk (zob. przypis 10).

Analizowane przez nas formy nazwisk zapisane w książce telefonicznej mniejszości litewskiej to z reguły standardowe formy charakterystyczne dla litewskiego języka literackiego. Jedynie ich postaci używane w języku mówionym to z reguły formy właściwe miejscowej gwarze dzukowskiej², co ujawniają dopiero przeprowadzone wśród ich nosicieli wywiady dotyczące kwestii lituanizacji imion i nazwisk.

Bardzo dobrymi przykładami, które mogłyby wyjaśnić wspomnianą sytuację, są nazwiska, których zapis po polsku ma postać *Gryguć, Senda*, a po litewsku *Grigutis, Senda*. Dla mieszkańców gminy Puńsk w nieoficjalnych sytuacjach funkcjonują one jako *Grigucis, Sanda*. Nazwiska te w przypadku zamężnych kobiet brzmiałyby po polsku *Gryguć, Senda*, po litewsku *Grigutienė, Sendienė*, ale dla sąsiadów panie te byłyby *Grigucienė* i *Sandzienė*. Córkami pań *Gryguć* i *Senda* to w lokalnej gwarze dzukowskiej nie *Gryguć, Senda* czy *Grigutytė, Sendaitė*, lecz *Grigucūtė, Sandzūtė*, zaś nazwiska ich synów miałyby postać *Grigucukas, Sandzukas*, a nie *Gryguć, Senda* czy *Grigutis, Senda*. Jak jednak wskazujemy w dalszej części pracy, opieramy się wyłącznie na materiale pisanym, co nie pozwala na szczegółowe analizy fonetyczne.

---

² To charakterystyczne rozdzielenie, swoista dyglosja (dionimia?), z językiem literackim właściwym dla postaci pisanej imion/nazwisk oraz gwarą charakterystyczną dla postaci mówionej, znajduje swój odpowiednik w analogicznych relacjach między językiem litewskim a polskim na Litwie w początkach XX wieku. Jak podkreślał Czesław Miłosz, „w ogóle do głowy nie przychodziło, że istnieje jakaś różnica. Mówi się po litewsku, ale pisze się po polsku” (cyt. za: Romanowski, 1996).

Historia: kontynuacja czy utrata?

Losy pisowni nazwisk mniejszości litewskiej w Polsce były skomplikowane, podobnie jak losy tej mniejszości (por. np. Makowski³, 1986; Tarka, 1998, 2013). Po upadku powstania styczniowego księgi metrykalne w zaborze rosyjskim prowadzono w języku rosyjskim (cyrylicą), co niewątpliwie miało wpływ na postać niektórych nazwisk (por. np. Dacewicz, 2015, s. 364). W 1914 roku, u progu I wojny światowej, Litwini stanowili 52,3% ludności guberni suwalskiej, obejmującej powiaty augustowski, suwalski, sejneński, mariampolski, władysławowski, kalwaryjski i wyłkowyski (*Rocznik*, 1915, s. 43). W okresie międzywojennym Sejneńszczyzna i Suwalszczyzna należały do II RP, przy czym „najbardziej litewską” parafią była puńska, z ponad czterema tysiącami parafian (Juodžemietis, 1932). Nazwiska pochodzenia litewskiego miały oficjalną postać morfologicznie i graficznie polską: *Bołbot*, *Dargielowa*, *Gierejkówna*, *Jodkiewiczowa*, *Kimont*, *Kiszkielówna*, *Norejko*, *Pławskin*, *Szyksznia* (Rotmański, 1932–1933, passim). Jak zaświadczały przytoczone przykłady, litewski charakter nazwisk, poza adaptacją graficzną, dodatkowo „rozmywały” polskie sufiksy żeńskie, różne od żeńskich sufiksów nazwiskowych litewskich. Nie oznacza to jednak, że – z uwagi na potencjalną przynależność nosiciela do mniejszości – nazwisko o brzmieniu litewskim automatycznie stawiało jego posiadacza w gorszej sytuacji. P. Janauskas uważa nawet, że „[w] międzywojennej Polsce litewsko brzmiące nazwisko w «litewskiej» świadomości J. Piłsudskiego miało wiele zalet, a nie wad, i sprzyjało awansom, szczególnie w wojsku” (Janauskas, 2009, s. 52; tłum. własne z litewskiego).

Zapis nazwisk mniejszości litewskiej podlegał różnym zmianom, odzwierciedlającym zawirowania osobistej, lecz przede wszystkim „wielkiej” historii. Jak wspominał w 1995 roku Juozas Vaina, emerytowany nauczyciel, regionalista i zbieracz folkloru, w 79 przedwojennych i powojennych dokumentach doszukał się on następujących sposobów zapisu swojego nazwiska: *Wayna*, *Vaina*, *Wajna*, *Wojna*, *Vaina Wojna* [!], *Woina*, *Vaina on-że*⁴ *Wojna*, *Wojno*, *Woja*, *Baina*, *Vajna*, *Wajne*, *Waina* (por. Vaina, 2010).

O ile – zważywszy na wieloletnią polonizację językowo-kulturową etnosu litewskiego – pochodzenie naturalnie spolonizowanych postaci nazwisk o genezie litewskiej (jak np. *Rekuć*, *Masojć*, *Bołqdz*, *Kiszkiel*, *Miszkiń*) jest jasne (por. Smoczyński, 1982), a ich historia nierzadko kilkuwiekowa, nieco mniej oczywisty jest proces

³ Sam autor przywołanej pracy, Bronisław Makowski / Bronius Makauskas, jest jednym z pierwszych Litwinów w Polsce, który zlituanizował polską, urzędową postać swego imienia i nazwiska – miało to miejsce w roku 2001.

⁴ Dawna adnotacja w dokumentach, stosowana w przypadku występowania tej samej osoby pod dwoma różnymi nazwiskami, analogiczna do „vel”.

odwrotny, czyli lituanizacja nazwisk genetycznie polskich. Wolno przypuszczać, że w ich przypadku naturalne w sytuacji dwujęzyczności wykształcenie równoległych form litewskiej i polskiej zostało wzmocnione przez indywidualne decyzje nosicieli w okresie litewskiego odrodzenia narodowego od drugiej połowy XIX wieku, a szczególnie w międzywojennej niepodległej Litwie, co ilustruje poniższy przykład:

Związki z Litwą Donatasa Malinauskasa, sygnatariusza Aktu Niepodległości, miały charakter dość umowny. Urodził się na Łotwie, jego ojciec, carski oficer, był Polakiem z Kongresówki. Rodzina matki korzeniami tkwiła na Mazowszu. Za żonę Malinauskas pojął Polkę, a ich córka wyjechała na studia do Wilna. Przywiozła stamtąd kolejno dwóch pretendenta do ręki. Ojciec podał im jednak czarną polewkę, bo nie znali litewskiego (Daniłowicz, 2010).

Pod koniec lat 30. ubiegłego wieku, na krótko przed wybuchem wojny, podjęto również w Republice Litewskiej prace nad reformą nazwisk, dzięki którym miały one stać się mniej słowiańskie, a bardziej litewskie, zwykle przez odrzucenie słowiańskich (choć zlituanizowanych) sufiksów i skrócenie samych nazwisk, np. *Grinevičius* > *Grinius*, *Jasinskis* > *Jasas*, a nawet przez tłumaczenie: [*Zarzecki*] > *Zažeckis* > *Užupis* (por. Salys, 1983).

Po II wojnie światowej przez długi czas nazwiska (i imiona) Litwinów mieszkających w Polsce zapisywano w postaci spolszczonej. Dopiero od stosunkowo niedawna, w myśl art. 7.1 „Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym” z 6 stycznia 2005 roku (Dz.U. 2005 nr 17, poz. 141), „[o]soby należące do mniejszości⁵ mają prawo do używania i pisowni swoich imion i nazwisk zgodnie z zasadami pisowni języka mniejszości, w szczególności do rejestracji w aktach stanu cywilnego i dokumentach tożsamości” („Ustawa”, 2005).

Zainteresowanie możliwością legalizacji imienia i nazwiska w postaci litewskiej po 2005 roku było niewielkie (por. „Lenkijos lietuviai galimybę susilietuvinti vardus naudoja retai”, 2015; Nowakowska, 2013, s. 67), choć pomału wzrasta: w roku 2011 Litwinów o imionach zarejestrowanych w postaci litewskiej było w Polsce już 5% (Birgelienė, 2011). Decyzja o lituanizacji imienia i nazwiska pociąga za sobą szereg problemów w rozmaitych instytucjach i bazach danych osobowych, takich jak urzędy skarbowe, ZUS, system rejestracji pojazdów i wiele innych. Jak ujawnił Algirdas Vaicekuskas, dyrektor litewskiej szkoły „Žiburyš” w Sejnach, było wiele przypadków odrzucania wniosków wyjazdowych nauczycieli tej szkoły przy kwalifikowaniu na kursy doskonalenia zawodowego z uwagi na litery litewskie w nazwisku. Również uczniowie miewali problemy przy wypełnianiu testów w systemie in-

---

⁵ Litwini są jedną z dziewięciu oficjalnie uznawanych mniejszości narodowych w Polsce.

ternetowym, a nawet zdarzył się przypadek niemożności wpisania litewskiej formy nazwiska ucznia podczas egzaminu maturalnego (Butrimas, 2015; Trainys, 2011).

Metodologia

Bazą materiałową artykułu jest wydany w roku 1997 w Puńsku *Telefony sąrašas* (*Telefony sąrašas*, 1997), liczący około stu stron spis abonentów telefonicznych – instytucjonalnych i prywatnych – z obszarów Polski północno-wschodniej, zamieszkiwanych przez mniejszość litewską. Zawiera on blisko dwa tysiące antroponomów typu nazwisko + imię, odnoszących się do prywatnych abonentów – mieszkańców powiatów sejneńskiego (gminy Puńsk i Sejny, łącznie 54 miejscowości) oraz suwalskiego (11 miejscowości, głównie gmina Szypliszki, ale również miasto Suwałki). W niektórych miejscowościach (np. Puńsk, Krejwiany, Wołyńce, Kompocie, Widugiery, Burbiszki) Litwini stanowią większość, w niektórych zaś, takich jak np. Klejwy, Łumbie czy Krasnogruda, mieszka ludność mieszana polsko-litewska. Spis jest w istocie również książką adresową. Część ze wspomnianych antroponomów podana jest w postaci litewskiej, część – w polskiej. Ponieważ spis jest publikacją wydawnictwa mniejszości litewskiej w Polsce (*Aušros leidykla*), a dane do niego były zbierane bezpośrednio od osób zainteresowanych figurowaniem w nim, założono na potrzeby niniejszego artykułu, że forma językowa imienia⁶ i nazwiska (albo litewska, albo polska) jest wyrazem wyboru i samoidentyfikacji jej nosiciela. Porównawczymi źródłami są dwie książki telefoniczne: *Książka telefoniczna województwa suwalskiego 1998* (*Książka telefoniczna*, 1998), wydana przez Telekomunikację Polską, oraz *Suwałki 2007/8 Klienci indywidualni, firmy i instytucje: książka telefoniczna* (*Suwałki 2007/2008*, 2007) – Wydawnictwo Ditel. Obie zawierają imiona i nazwiska abonentów niemal bezwyjątkowo w postaci polskiej bądź spolonizowanej.

Opierając się na powyższych źródłach, wyekscerpowano około 330 par nazwisk (forma litewskojęzyczna i forma polskojęzyczna) dotyczących tej samej osoby lub przynajmniej mieszkającej wspólnie rodziny, co potwierdza ten sam numer telefonu stacjonarnego. Uwzględniono wyłącznie przypadki, w których tożsamość

---

⁶ W przypadku imion, zwłaszcza niektórych żeńskich, zauważa się występowanie form postrzeganych wcześniej jako zdrobniałe (np. *Onutė*, *Marytė* zamiast *Ona*, *Marė*), co może świadczyć o tym, że osoby zbierające dane do książki telefonicznej mniejszości litewskiej nie sprowadzały imion abonentów do form urzędowych. Jednak może to też być wyrazem (powojennej) tendencji do nadawania dzieciom imion morfologicznie zdrobniałych jako oficjalnych – tę tendencję zauważa się również na Litwie, gdzie np. imię *Marė* od początku lat 60. XX wieku do 2013 roku nadano jedynie raz, zaś w tym samym okresie imię *Marytė* – aż 1235 razy (<http://vardai.vlkk.lt/statistika/>).

osoby bądź ewentualnie członka jej rodziny (w przypadku nazwiska) nie ulegała wątpliwości. Pomocne przy tym, poza imionami i nazwiskami, były numery telefonów, a tam, gdzie je podano – również nazwy ulic i numery domów. W przypadku nazwiska o postaci pisanej w obu językach identycznej (np. *Aleksa, Dabulis, Degutis, Gibas, Klimasara, Masionis, Senda*) brano pod uwagę towarzyszące mu imię, zaś w razie identycznej postaci imienia uwzględniano również nazwisko.

Mankamentem książki telefonicznej jako źródła danych antropomicznych jest fakt, że – jak się zwykle przyjmuje – reprezentuje ona tylko około jednej czwartej do jednej trzeciej mieszkańców danego obszaru. Książki telefoniczne uważa się (zwłaszcza w takich krajach, jak USA czy Wielka Brytania, gdzie onomaści nie mają dostępu do zbiorczych danych obejmujących całą populację) za wystarczająco reprezentatywne (por. np. Hanks & Tucker, 2000, ss. 214–215), natomiast trzeba podkreślić, że w przypadku mniejszości litewskiej w Polsce nie mamy do czynienia z równie wielkimi liczbami, zatem reprezentatywność danych jest niższa.

Informacje o zmianach imion i nazwisk po 2005 roku uzyskano z Urzędu Gminy Puńsk. Obrazu dopełniają wywiady przeprowadzone w lutym 2018 roku z około czterdziestu⁷ przedstawicielami mniejszości litewskiej w Polsce. Rozmawiano z nauczycielami (aktywnymi i nieaktywnymi zawodowo), z młodszymi i starszymi urzędnikami gminy Puńsk, z pracownikami Domu Kultury Litewskiej itp. Największą jednak grupę tworzyli mieszkańcy okolic Puńska – rolnicy. Wszyscy informatorzy byli w wieku od 40 do 80 lat. Informatorów pytano, czy oficjalnie zmienili postać swych imion i nazwisk na litewską, czy to jest dla nich ważne, czy taka zmiana jest wyznacznikiem litewkości, oraz (w przypadku odpowiedzi negatywnej) dlaczego nie zmieniają imion i nazwisk. Uzyskane informacje skonfrontowano z wypowiedziami przedstawicieli mniejszości litewskiej w Polsce – zwłaszcza młodszego pokolenia – na stronie *Pūncko ir Sainų apylinkių dzūkai* na Facebooku⁸.

Praktyka językowa: tożsamość zachowana czy wyobrażona?

Porównanie litewskich nieurzędowych nazwisk z ich polskimi odpowiednikami funkcjonującymi w oficjalnym obiegu ujawnia godną uwagi wariantywność. Analiza ponad trzystu par nazwisk wykazuje, że około 90 par to przypadki, gdzie temu samemu nazwisku polskiemu odpowiadają dwie formy litewskie, bądź odwrotnie,

⁷ Czasami do rozmowy z informatorem głównym dołączała się inna osoba: sąsiad lub członek rodziny.

⁸ *Dzukowie okolic Puńska i Sejn* – tutaj wszyscy, którzy mają chęć i możliwość wypowiedzenia się na różnego rodzaju tematy, piszą używając gwary dzukowskiej (litewski dialekt południowoaukstoicki) (zob. „Pūncko ir Sainų apylinkių dzūkai”, b.d.).

jednemu litewskiemu – dwie postaci spolonizowane. Można tu wyróżnić różne sytuacje:

- jedna postać nazwiska z odrzuconą litewską końcówką fleksyjną, oraz druga – z zachowaną; taka sytuacja zwykle dotyczy pary: jedno nazwisko litewskie ~ dwa polskie, np. lit. *Baliūnas* ~ pol. *Balun* / *Balunas*, lit. *Pykys* ~ pol. *Pik* / *Pikis*;
- wariantywność graficzna i/lub morfologiczna: lit. *Budzeika* ~ pol. *Budzejka* / *Budziejka*, pol. *Szymielewicz* ~ lit. *Šimilevičius* / *Šimelevičius*; lit. *Kuosa* ~ pol. *Kosa* / *Kossa*; pol. *Kibisz* ~ lit. *Kibyšis* / *Kibyšius*; lit. *Černelis* ~ pol. *Czarnialis* / *Czernialis*;
- kombinacja powyższych: lit. *Jurkiūnas* ~ pol. *Jurkun* / *Jurkunas* / *Jurkiunas*; lit. *Grigutis* ~ pol. *Gryguć* / *Grygucis* / *Grigutis* / *Grygutis* / *Grygutys*;
- w zasadzie w badanym przez nas materiale nieurzędowe nazwiska z reguły zapisane były według zasad litewskiego języka literackiego, jednak w pojedynczych przypadkach mamy do czynienia z obocznością formy graficznej gwarowej (dzukowskiej): lit. *Drūtys* ~ pol. *Drutis* / *Drucis*.

Trzeba mieć na uwadze, że nazwisko noszące morfologiczne i/lub graficzne cechy litewskie niekoniecznie musi być pochodzenia litewskiego (i oczywiście odwrotnie, nazwisko morfologicznie i/lub graficznie polskie może mieć rdzeń litewski). Podstawowy, choć nie zawsze łatwy do przeprowadzenia, podział przebiega zatem pomiędzy nazwiskami spolszczonymi (w niedalekiej bądź odleglejszej przeszłości), których pierwotną formą była postać litewska, a nazwiskami zlituanizowanymi, których pierwotna forma była polska⁹.

W pierwszej grupie¹⁰ znajdują się więc takie nazwiska, jak: *Birgiel* (lit. *Birgelis*), *Masonis* (*Masionis*), *Melerzyk* (*Melžikas*), *Moluszys* (*Moliušis*), *Pieczulis* (*Pečiulis*), *Pojawis* (*Pajaujis*), *Puniszkiś* (*Puniškis*), *Raglis* (*Roglys*), *Stąskielunas* (*Stoskeliūnas*), *Szkarnulis* (*Škarnulis*), *Szlaużys* (*Šliaužys*), *Talądzis* (*Talandis*), *Tumialis* (*Tumelis*), *Wiaktor* (*Vektorius*), *Wilkielis* (*Vilkelis*), *Wojczulis* (*Vaičiulis*), *Wojlanis* (*Vailionienė*¹¹).

Do drugiej grupy zaliczymy m.in. nazwiska: *Babrauskas* (pol. *Bobrowski*), *Brazinskas* (*Brzeziński*), *Krakauskas* (*Krakowski*), *Miliauskas* (*Milewski*), *Muliarčikas* (*Mularczyk*), *Ališauskas* (*Olszewski*), *Savickas* (*Sawicki*), *Šidlauskas* (*Szydłowski*), *Šimčikas* (*Szymczyk*), *Vasiliauskas* (*Wasilewski*), *Vilčiauskas* (*Wilczewski*), *Vyšniauskas* (*Wiśniewski* / *Wiszniewski*), *Vitkauskas* (*Witkowski*), *Vaicekauskas* (*Woj-*

⁹ Z uwagi na ten fakt można zapewne mówić o tożsamości wyobrażonej w rozumieniu B. Andersona (Anderson, 1997).

¹⁰ Etymologię, a zatem podstawy motywacyjne wspomnianych nazwisk, ustalono w oparciu o LPŻe (LPŻe, 2012–2018), por. też Zinkevičius, 2010a, 2010b, 2011 i Walkowiak, 2019.

¹¹ Forma żeńska nazwiska.

ciechowski), *Valenskas* (Wolański), *Zablackas* (Zabłocki), *Zakrauskas* (Zakrzewski), *Žebrauskas* (Żebrowski)¹².

Jednak pomiędzy powyższymi dwiema skrajnymi opcjami rozciąga się obszar etymologii niepewnych, m.in. z uwagi na homonimie nazwiskową:

Bez wątpienia większość nosicieli nazwisk na -ski, zwłaszcza na południu regionu, była Polakami, i nazwiska (najczęściej odmiejscowe) przyniosła ze sobą z Mazur czy Mazowsza. Niemniej jednak, im dalej posuwamy się na północ, tym bardziej wnioski z ich obecności należy traktować z należytą ostrożnością i brać pod uwagę ewentualność ich genezy miejscowej (Marcinkiewicz, 2003, s. 91).

Występują też stałe (bezwariantywne) pary nazwiskowe, co zdaje się wskazywać na dłuższą tradycję ich łączenia. Do takich należy para *Wołyniec*¹³ / *Valinčius*, występująca w analizowanym materiale parędziesiąt razy bez wyjątków. Nazwisko w postaci polskiej według Rymuta (Rymut, 2001, s. 699) wywodzi się od nazwy regionu *Wołyń* (pierwsze poświadczenie nazwiska 1476), zaś w litewskiej – za LPŽe (LPŽe, 2012–2018) – od imienia *Vāventas*. Być może jednoznaczność tego przyporządkowania jest w świadomości użytkowników nazwiska wzmocniona dodatkowo faktem, że niedaleko Puńska, przy granicy z Litwą, znajduje się też wieś o nazwie patronimicznej *Valinčiai* – *Wołyńce*, o której pisał Aleksander Połujański: „na wschód za Puńskim leży wieś *Wołyńce* od zamieszkałych zdawna kilku familij z Wołynia przybyłych tak nazwana” (Połujański, 1859)¹⁴.

Podobnie bezwyjątkowa relacja wydaje się łączyć nazwiska *Niewulis* / *Nevulis*. W tym przypadku pierwotną formą jest bez wątpienia litewska (polskiej Rymut, 2001 zresztą nie odnotowuje), którą LPŽe (LPŽe, 2012–2018) wiąże z formą *Navūlis*, *Naujēlis* i wywodzi od apelatywu *naūjas* ‘nowy’: *Naujulis > *Navūlis*.

W przypadku zlituanizowanej morfonetycznie i/lub graficznie postaci imienia i/lub nazwiska kobiety w większości przypadków obecny był również litewski sufix żeński *-ienė*. Zdarzały się też wpisy świadczące o małżeństwie etnicznie mieszanym (*S. Małgosia*, *Jurgis*). Ciekawostką jest fakt, że w przypadku dwóch abonentów o tym samym imieniu i nazwisku podawano po przecinku imię ojca w dopełniaczu (np. *S. Petras*, *Juozo* ‘S. Piotr, [syn] Józefa’).

¹² Etymologie nazwisk o genezie polskiej za K. Rymutem (Rymut, 1999–2001).

¹³ Nazwisko *Wołyniec* / *Wolinniec* (zapisane *Volyniecz*, *Wolyniecz*) SSNO (SSNO, 1981–1983, s. 191) odnotowuje w latach 1476, 1477 z „Rachunków królewskich” (był to okres panowania Kazimierza Jagiellończyka, syna Władysława Jagiełły); w 1478 roku występuje też w dokumentach z Mazowsza n. *Wołyński*. Do dziś wyraźnie wyższą frekwencję nazwiska *Wołyniec* można zauważyć na Podlasiu oraz na Dolnym Śląsku. Wszystko to przemawiałoby na korzyść proveniencji kresowej nazwiska. Knut-Olaf Falk (Falk, 1963, s. 95) wywodzi nazwisko *Volinnec* od litewskiego imienia *Valis* > *Valinis*.

¹⁴ Z uwagi na współczesną ocenę wartości naukowej przywołanej pracy, do ekscerpcji danych z tego źródła trzeba podchodzić z pewną ostrożnością.

Nasuwa się pytanie, ile osób z mniejszości litewskiej skorzystało z możliwości zmiany pisowni imienia i nazwiska po 2005 roku, czyli uczynienia dotychczasowej postaci pisanej nieoficjalnej – oficjalną, urzędową? Co zadecydowało o tej zmianie? Na postawione wyżej pytania spróbowano odpowiedzieć na podstawie informacji przedstawionych przez pracowników Urzędu Gminy Puńsk¹⁵, obrazujących stan na dzień 31 grudnia 2017 roku. Jak wynika z tych danych, w gminie Puńsk mieszkało 4272 obywateli, z czego 75% (czyli ok. 3,2 tys.) stanowili Litwini¹⁶. Od 1 stycznia 2005 roku do 31 grudnia 2017 roku wnioski o zmianę pisowni imienia i/lub nazwiska złożyło 41 osób: 12 kobiet i 29 mężczyzn (jedna osoba zmieniała nazwisko dwa razy). Wnioski o zmianę nazwiska i/lub imienia w 2006 złożyła jedna osoba, po dwie osoby w roku 2007, 2010, 2011, 2013, 2014 i 2016, w roku 2012 – trzy, w 2005 i 2015 – po cztery osoby, w 2005 roku – pięć osób, a w roku 2009 i 2017 po sześć osób.

Biorąc pod uwagę liczbę zamieszkujących gminę Puńsk Litwinów, nie jest to liczba duża. Zatem kto i z jakiego powodu zdecydował się jednak na lituanizację swojego imienia i nazwiska? W grupie 29 mężczyzn o litewską postać nazwiska i imienia wnioskowało 17 osób, z których 9 mieszka i pracuje na Litwie (tam również studiowali), a 2 osoby mieszkają i pracują w Kanadzie. Samo nazwisko zdecydowało się zmienić (zlituanizować) siedmiu mężczyzn, zaś trzech zmieniło nazwisko na postać bez użycia litewskich znaków diakrytycznych, np. *Januszanis*, *Forencewicz* zostało zmienione na *Jonusonis*, *Paransevicius*. Osoby te mieszkają i pracują poza granicami Polski i Litwy. Częściowa lituanizacja (nie użyto liter š oraz č) nazwisk w ich wypadku wiązała się z chęcią pokazania na obczyźnie przynależności do narodu litewskiego i uniknięcia problemów z zapisywaniem, literowaniem oraz wymową ich nazwisk w urzędach i innych instytucjach. Dwóch mężczyzn zdecydowało się na zmianę jedynie imienia. W jednym przypadku nazwisko pozostało takie samo, ponieważ miało identyczną formę zarówno w pisowni polskiej, jak i litewskiej – *Senda*. Druga osoba pozostała przy polskim zapisie nazwiska. Analogicznie sytuacja wygląda w odniesieniu do osób, które nie zmieniły imienia, a jedynie nazwisko. Zapis tych imion jest jednakowy w językach polskim i litewskim, np. *Aidis*, *Mindaugas*, *Vilius*. Warto zauważyć, że większość (21) mężczyzn, którzy wnioskowali o zmianę nazwiska i/lub imienia, to osoby w wieku do 35 lat. Przykłady zmian imion: *Jan* – *Jonas*, *Witold* – *Vytautas*, *Dariusz* – *Darius*, *Piotr* – *Petras*, *Jerzy* – *Jurgis*, *Paweł* – *Povilas*, *Wincenty* – *Vincas*. Przykładowe zmiany nazwisk: *Gryguć* – *Grigutis*, *Krakowski* – *Krakauskas*, *Kolesiński* – *Kalesinskas*, *Pieczulis* –

¹⁵ Analiza danych dotyczy wyłącznie gminy Puńsk.

¹⁶ Dane z <http://www.lt.ugpunska.pl/index.php?id=23&id2=1> (dostęp 12.06.2018). Natomiast na stronie <http://archyvas.punkskas.pl/?s=dabartis> podano, że Litwini stanowią 80% ludności gminy Puńsk (dostęp 12.06.2018).

Pečiulis, Marcinkiewicz – Marcinkevičius, Szlaužys – Šliaužys, Staškiewicz – Staskevičius.

Kobiety w porównaniu z mężczyznami zmieniały nazwiska i imiona (lub w ich imieniu wnioskowali o tę zmianę rodzice) ponad dwa razy rzadziej. Większość z nich to osoby młode. Wśród dwunastu kobiet na zmianę zarówno imienia, jak i nazwiska na formę litewską, zdecydowały się cztery. Dwa z tych czterech nazwisk zostały zapisane z przyrostkami oznaczającymi nazwiska panińskie: z *-ytė*: *Gryguć – Grigutytė* oraz z *-aitė*: *Żukowska – Žukauskaitė*, a kolejne dwa – z końcówką rodzaju męskiego: *-as*, *Krakowska – Krakauskas* oraz *-is*, *Pieczulis – Pečiulis*. Cztery kobiety zmieniły tylko nazwiska. Wśród nich jest jedno nazwisko z formantem *-ienė*: *Wojciechowska – Vaicekauskienė*, który jest używany w odniesieniu do mężatek, jedno z formantem *-aitė* – dla kobiet niezamężnych: *Wojciechowska – Vaicekauskaitė* oraz dwa nazwiska z końcówką rodzaju męskiego *-as* oraz *-is*: *Januszaniś – Jonušonis*, *Wensłowska – Venšlauskas*. Kobiety, które zmieniły jedynie nazwiska, nie musiały lituanizować imion, ponieważ albo miały już je zapisane w formie litewskiej (*Daiva, Vaiva*), albo nie było różnicy w zapisie ich imion w formie polskiej i litewskiej (*Laima, Aldona*). I wreszcie, z tych dwunastu kobiet, cztery zmieniły jedynie zapis imienia (*Sylwia – Silvija, Grażyna – Gražina, Daiwa – Daiva*) lub jego formę (*Laimuta – Laima*).

Wśród osób, które zmieniły nazwiska i/lub imiona na formę litewską występują osoby spokrewnione, np. bracia, rodzina (rodzice i dwoje dzieci), matka z córką oraz małżeństwo.

Ideologia językowa: tożsamość utracona czy odzyskana?

Z powyższych danych wynika, że najczęściej wnioski o zmianę imienia i/lub nazwiska składały osoby młodsze, częściej mężczyźni niż kobiety. Jaka jest zatem przyczyna zaistniałej sytuacji? Najczęstszą odpowiedzią na pytanie „czy chciałaby Pani / chciałby Pan zmienić zapis nazwiska na formę litewską”, zadawane starszym informatorom z gminy Puńsk¹⁷, było:

Ar man tai kažką keica? – Czy to cokolwiek zmienia w mojej sytuacji?

Kų tai duoda? – A co to daje?

Nėra raikalo Lankijoj! – Nie ma takiej potrzeby [gdy się mieszka] w Polsce.

Jedną z częstszych odpowiedzi, udzielanych przez kobiety było:

¹⁷ Rozmowy z informatorami były przeprowadzane w języku litewskim (w gwarze dzukowskiej).

Pavardė keicasi, o vardai lieka. Merga ir tep apsižanis ir keis pavardį. Kam tį du rozus mokėc? – Imiona zostają, a nazwiska się zmieniają. Dziewczyna i tak wyjdzie za mąż i zmieni nazwisko. Po co płacić dwa razy?

Inne odpowiedzi:

Kad Lietuvoj turėtau gyvenc, paskeistau. – Gdybym miała/miał zamieszkać na Litwie, to zmieniłabym /zmieniłbym.

Aš jau per sana. Kam man? – Jestem już za stara, po co mi to.

Mūsiškiai ir tep žino kap vadzinuos. – Nasi [tzn. mieszkańcy tych okolic, wsi] i tak wiedzą, jak się nazywam.

Juokyngai skamba, kap lenkas lietuviškai skaito. – Śmiesznie [moje nazwisko] brzmi, gdy Polak [je] po litewsku czyta.

Cirilicu gali rašyc, man nesvarbu. – Mogą pisać i cyrylicą, nie jest to dla mnie ważne.

O ką tai daro? Galiu vadzycis nežnė kokia! – A co to zmienia? Mogę się nazywać nie wiadomo jak.

Tai nēr lietuvybės įrodymas. – [zapis nazwiska i imienia po litewsku] To nie jest wyznacznik (dowód) litewskości.

Da vaikai po mircies turės problemų. – Jeszcze dzieci po [mojej] śmierci będą miały problemy.

Często osoby starsze podkreślały, że one i tak nie nazywają się tak, jak zapisuje się ich nazwiska. Z uwagi na powszechne użycie w obiegu nieoficjalnym gwary dzukowskiej dotyczy to zapisu zarówno w języku litewskim, jak i w polskim. Fakt pewnego rodzaju dystansowania się od obu tych postaci można wytłumaczyć w prosty sposób: Litwini mieszkający w Polsce przyzwyczaili się do oficjalnej, „zapisywanej” formy ich nazwisk oraz imion zarówno w języku polskim, jak i litewskim, i nie robi to im żadnej różnicy. Używają form imion i nazwisk znanych im od dawna, w postaci gwarowej, traktowanej jako swojska.

Podobnie jak starsi informatorzy myśli młodzież. Gdy na stronie Facebooka *Pūncko ir Sainų apylinkių džūkai* jeden z gości zauważył, że Litwini (tzn. młodzi Dzukowie z okolic Puńska i Sejn) swoje nazwiska zapisują w języku polskim, i dlatego nazwał ich Polakami, spotkał się z jednoznacznymi komentarzami młodzieży litewskiej¹⁸:

Pavardės rašymas bilia kur net ir kiniškai nereikš, kad kažkas yra arba nėra lituvis!!! – Pisanie nazwiska gdziekolwiek, nawet i po chińsku, nie będzie oznaczało, że ktoś jest albo nie jest Litwinem!!!

¹⁸ W komentarzach zachowano pisownię oryginału.

Sis reikalas yra individualus, negali sakyti kad mes nelietuviai jej mes taip jaučiamės. – Ta sprawa jest indywidualna, nie możesz mówić, że nie jesteśmy Litwinami, skoro my się tak czujemy.

Mes ta lenkiska zeme darome savaip lietuviska turetute dziaugtis tuo. – My tę polską ziemię robimy swoiście litewską, powinniście się z tego cieszyć.

Ar bent susimąstėte, kiek vargo Lenkijoje gyvenant būtų naudotis lietuviška pavarde? Užsirašyt pas gydytoją ar į kokią kitą (ne)valstybinę įstaigą, ar apskritai teikiant įvairius dokumentus? Ar net studijuojant, kai kuriamos grupės, dėstytojai ar kuratoriai bendrauja su studentais būtent Facebook pagalba, o užsirašius vardą ir pavardę kitaip, į sąrašus studentai nebūna įtraukiami (mano pačios atveju). – Czy chociaż zastanowiła się Pani, ile problemów w Polsce stwarza posługiwanie się litewskim nazwiskiem? Zapisać się do lekarza, czy do jakiegoś innego (nie)państwowego urzędu, czy w ogóle przedstawiając różne dokumenty? Czy nawet na studiach, gdy tworzone są grupy, wykładowcy czy opiekunowie roku porozumiewają się ze studentami właśnie przez Facebooka, a w przypadku innego zapisu imienia i nazwiska studenci nie są dodawani do listy (tak było w moim przypadku).

Ca macyc mūs reikalas ar norim ar nenorim, nelabai ca rodiklis kažkam. – To, jak wiadać, jest nasza sprawa, czy chcemy, czy nie chcemy [pisać nazwisk po litewsku], nie jest to żadnym wyznacznikiem czegokolwiek.

Man visai patinka turet tokia pavarde. Tokia gavau tai tokia ir yra. – Podoba mi się, że mam takie nazwisko. Takie dostałam, to i takie jest.

Mano nuomone nesvarbu ar tu lietuviškai ar lenkiškai turi įrašęs vardą, bet yra svarbu kokių žmogumi tu esi. – Moim zdaniem nie jest ważne, czy masz imię zapisane po litewsku, czy po polsku, ale ważne jest, jakim jesteś człowiekiem.

Mums dainavo lietuviškai ir savo vaikams dainuosiu lietuviškai su lenkiska pavarde. – Nam śpiewano po litewsku i swoim dzieciom będą śpiewała po litewsku z polskim nazwiskiem.

Vardai ir pavardės keičiami/nekeičiami praktiniais sumetimais. – Imiona i nazwiska są zmieniane/niezmieniane z praktycznego punktu widzenia.

O po kita man netrukdo kaip užrašyta, nekeisiu visų dokumentų nes kažkam tai trukdo. – A po drugie, nie przeszkadza mi, jak jest zapisane, nie będą zmieniać wszystkich dokumentów, bo komuś to przeszkadza.

Pośród 108 osób korzystających z Facebooka (są w tej grupie również osoby starsze), które polubiły stronę *Pūncko ir Sainų apylinkių dzūkai*¹⁹, 53 mają nazwiska i/lub imiona zapisane po polsku, 39 po litewsku, a pozostałe osoby stosują zapis nazwiska zarówno po litewsku, jak i po polsku, lub w postaci litewskiej bez litewskich znaków diakrytycznych, np. zamiast *ė* – *e*, zamiast *š* – *s*, zamiast *č* – *c*. Zdawałoby

¹⁹ Wzięto pod uwagę osoby lubiące tę stronę oraz ich znajomych, w tym także piszących gwara dzukowską użytkowników tej strony pochodzących z okolic Puńska i Sejn, ale obecnie mieszkających i pracujących za granicą.

się, że na stronie Facebooka każdy Litwin z Polski mógłby swoje imię i nazwisko zapisać po litewsku – tutaj nie wiąże się to z uiszczaniem żadnych opłat. Dlaczego więc większość używa polskich form? Odpowiedź zdaje się być prosta: Litwini mają dużo znajomych również wśród Polaków (są to sąsiedzi, współpracownicy, koledzy ze studiów itp.), którzy znają ich nazwiska i imiona właśnie w polskiej, a nie litewskiej formie. Znajomi Litwini doskonale wiedzą, jak litewski kolega/koleżanka nazywa się po polsku i po litewsku, więc odnalezienie znajomego, który przedstawia się czy to w polskiej, czy litewskiej formie językowej, nie sprawia żadnego problemu.

Podobieństwa w sposobie wypowiedzi i myślenia przedstawicieli różnych pokoleń są widoczne, choć młodzież w swoich wpisach jest bardziej emocjonalna. Starsze pokolenie w komentarzach zdaje się używać bardziej praktycznych i racjonalnych argumentów. Obie grupy łączy z pewnością to, że forma zapisu ich nazwisk w postaci litewskiej jest dla nich stosunkowo mało ważną kwestią. Zarówno osoby starsze, jak i młodzież czują się w pełni Litwinami bez względu na miejsce zamieszkania bądź formę zapisu swych imion oraz nazwisk.

Podsumowanie

Mniejszość litewska w Polsce od dawna funkcjonuje na styku dwóch kultur, również nazewniczych; nie dziwi zatem, że jej tożsamość odzwierciedlona w antroponimach wydaje się charakteryzować pewnym stopniem labilności. Wybór danej formy jest uwarunkowany kodem adresata (osoba litewskojęzyczna – osoba polskojęzyczna), stosownie do sytuacji komunikacyjnej, zaś powstawanie określonych sytuacji komunikacyjnych nierzadko wynika z wyborów życiowych: zamieszkanie, małżeństwo, studia bądź praca albo w obrębie wspólnoty mniejszościowej, albo poza nią w Polsce, albo wreszcie poza nią – w Republice Litewskiej. Sytuację dodatkowo komplikuje fakt powszechnego wśród Litwinów mieszkających w Polsce posługiwania się gwarą dzukowską, wywierającą wpływ także na postać nazwisk. Jest ona używana głównie w komunikacji ustnej, ale sporadycznie także zapisywana²⁰.

Nieurzędowe – choć ostatnio nierzadko stające się ostatecznie urzędowymi – nazwiska Litwinów w Polsce stanowią nie tylko dziedzictwo kulturowe, ale i swoiste, ważne spoiwo łączące członków tej mniejszości. W ich historii okresy częściowej utraty (zabory, II Rzeczpospolita, PRL) przeplatają się z odzyskiwaniem (po 2005 roku), choć jak wydaje się wynikać z naszych badań, ani utrata, ani odzyskiwanie

---

²⁰ Por. np. wydany w gwarze dzukowskiej kalendarz na rok 2019 „Dzūkų kalendorus 2019” (Žitkauskas, 2018).

nie były bądź nie są całkowite. Zarazem to wewnętrzne spoiwo jest na tyle silne, że dla wielu osób nie wymaga uzewnętrzniania wobec obcych. Co więcej, choć w myśl słów J. Vainy „[n]azwisko jest własnością człowieka i jego bogactwem” oraz „[p]owinno mieć jedną niezmienną postać, chyba że sam właściciel zechciałby je zmienić” (Vaina, 2010, s. 347)²¹, zarówno nieurzędowe nazwiska polskich Litwinów mieszkających w Polsce, jak i ich oficjalne polskie odpowiedniki wykazują wysoką wariantywność, nawet w obrębie jednej wsi czy wręcz rodziny.

Bibliografia

- Abramowicz, Z., & Kosior, D. (1998). Nieoficjalne nazwy osobowe na polsko-wschodnio-słowiańskim pograniczu. W S. Warchoł (Red.), *Przezviska i przydomki w językach słowiańskich* (Cz. 1, ss. 11–26). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Ainiāla, T. (2016). Names in society. W C. Hough & D. Izdebska (Red.), *The Oxford handbook of names and naming* (ss. 371–381). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.013.27>
- Aldrin, E. (2016). Names and identity. W C. Hough & D. Izdebska (Red.), *The Oxford handbook of names and naming* (ss. 382–394). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.013.24>
- Anderson, B. (1997). *Wspólnoty wyobrażone: Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu* (S. Amsterdamski, Tłum.). Kraków: Znak.
- Biolik, M. (1997). Germanizacja nazwisk polskich mieszkańców okolic Węgorzewa w latach 1653-1853. *Zeszyty Naukowe Wyższej Pedagogicznej w Olsztynie. Prace Językoznawcze*, 1997(1), 5–19.
- Birgelienė, N. (2011). Punsko krašto lietuviškų šeimų vardų pasirinkimo aspektai. Pobrano 23 maja 2018, z <http://vardai.vlkk.lt/punsko-krasto-lietuvisku-seimu-vardai/>
- Brylla, E. (2016). Bynames and nicknames. W C. Hough & D. Izdebska (Red.), *The Oxford handbook of names and naming* (ss. 237–250). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.013.52>
- Butrimas, E. (2015, październik 2). Lenkija: lietuvei dėl pavardės grasino net valstybinės įstaigos. *Lietuvos rytas*. Pobrano 23 maja 2018, z <https://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/2015/10/02/news/lenkija-lietuvei-del-pavardes-grasino-net-valstybines-istatigis-2984160/>
- Citko, L. (1999). Formacje hybrydalne w antroponimii polsko-białorusko-litewskiego pogranicza XVI wieku. W A. Belchnerowska & J. Ignatowicz-Skowrońska (Red.), *Na-*

---

²¹ „Pavardė yra žmogaus nuosavybė ir turtas. Jos forma turėtų būti viena ir nekintama (nebent pats savininkas pageidautų ją pakeisti)” (Vaina, 2010, s. 347).

- zewnictwo pogranicza Polski: Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Świnoujście, 22-24 maja 1997 r. (ss. 43–49). Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Czopek-Kopciuch, B. (2004). *Nazwiska polskie w Zagłębiu Ruhry*. Kraków: IJP PAN. (*Prace Instytutu Języka Polskiego*, 120).
- Dacewicz, L. (2015). Rusyfikacja nazewnictwa osobowego w katolickich księgach metrykalnych Dekanatu białostockiego w okresie zaboru (lata 1865-1918). *Slavia Orientalis*, 64(2), 363–374.
- Daniłowicz, R. (2010, grudzień 24). Polsko-litewskie pomieszanie. *Polityka*. Pobrano 18 maja 2018, z <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/historia/1511308,1,polsko-litewskie-pomieszanie.read>
- Falk, K.-O. (1963). Ze studiów nad slawizacją litewskich nazw miejscowych i osobowych. *Scando-Slavica*, 9(1), 87–103. <https://doi.org/10.1080/00806766308600385>
- Górniewicz, H. (1992). *Słownik nazwisk mieszkalców Powiśla Gdańskiego*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Hanks, P., & Tucker, D. K. (2000). Two projects in onomastic lexicography. W *Proceedings of the 9th EURALEX International Congress* (ss. 213–221). Stuttgart: Institut für Maschinelle Sprachverarbeitung. Pobrano 23 maja 2018, z http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2000/026_Patrick%20HANKS,%20D.%20Kenneth%20TUCKER_Two%20Projects%20in%20Onomastic%20Lexicography.pdf
- Janauskas, P. (2009). Kodėl Lietuvos kariūnai* 1919 m. viduryje keitė savo pavardes? *Karo archyvas*, 24, 45–54. Pobrano 13 maja 2018, z <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:j.04~2009~1367169912565/DS.002.0.01.ARTIC>
- Juodžemietis, A. (1932). Punksko padangė. *Vilniaus rytojus*, 7(287), 3.
- Książka telefoniczna województwa suwalskiego 1998*. (1998). (b.m.): Telekomunikacja Polska S.A. Zakład Telekomunikacji w Suwałkach.
- Lenkijos lietuviai galimybę susilietuvinti vardus naudoja retai. (2015, luty 1). *Lietuvos rytas*. Pobrano 23 maja 2018, z <https://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/2015/02/01/news/lenkijos-lietuviai-galimybė-susilietuvinti-vardus-naudoja-retai-4238157/>
- Lietuvių pavardžių žodynas. (2012–2018)* [LPŽe]. [Wersja elektroniczna poprawiona, na podstawie: A. Vanagas, V. Maciejauskienė, & M. Razmukaitė (Red.), 1985–1989, *Lietuvių pavardžių žodynas*, Vilnius: Mokslas]. Pobrano 23 maja 2018, z <http://pavardes.lki.lt/?pg=c>
- Maitz, P., & Farkas, T. (2008). Der Familienname als Nationalsymbol: Über den Untergang deutscher Familiennamen im Ungarn des 19. Jahrhunderts. *Zeitschrift für germanische Linguistik*, 36(2), 163–196. <https://doi.org/10.1515/ZGL.2008.015>
- Makowski, B. [Makauskas, B.] (1986). *Litwini w Polsce 1920-1939*. Warszawa: PWN.
- Marcinkiewicz, J. (2003). *Polsko-litewskie kontakty językowe na Suwalszczyźnie*. Poznań: Wydawnictwo UAM.

- Matusiak, I. (2008). Sposoby adaptacji polskich nazwisk do niemieckiego systemu językowego (na podstawie źródeł z dawnego komornictwa jeziorańskiego z XVII-XVIII wieku). *Prace Językoznawcze*, 2008(10), 171–186.
- Mrózek, R. (1998). Pozycja tworów przezwiskowych w systemie antroponimicznym. W S. Warchoł (Red.), *Przezwiska i przydomki w językach słowiańskich* (Cz. 1, ss. 269–273). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Nowakowska, A. (2013). W szkole, w pracy i w urzędzie: Obecność języka litewskiego w przestrzeni publicznej zamieszkiwanej przez mniejszość litewską w Polsce. W L. M. Nijakowski (Red.), *Litwini* (ss. 59–72). Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Olivera, M. (2016, wrzesień 23). What's in a name? National identity, for one thing. *Dallas News*.
- Połujański, A. (1859). *Wędrowki po gubernji augustowskiej w celu naukowym odbyte*. Warszawa: Drukarnia Gazety Codziennej.
- Püncko ir Sainų apylinkių džiukai [Strona na Facebooku]. (b.d.). Pobrano 21 czerwca 2018, z <https://www.facebook.com/1589545028042329/photos/a.1592933234370175.1073741828.1589545028042329/1870675686595927/?type=3&theater>
- Punsko valsčius. (b.d.). Pobrano 12 czerwca 2018, z <http://www.lt.ugpunsk.pl/index.php?id=23&id2=1>
- Rocznik statystyczny Królestwa Polskiego rok 1914*. (1915). (W. Grabski, Kier.). Warszawa: Gebethner i Wolff.
- Romanowski, A. (1996). Czy Czesław Miłosz musiał pisać po polsku? *Tygodnik Powszechny*, 1996(26) (*Apokryf*, 9). Pobrano 29 lipca 2019, z <http://www.tygodnik.com.pl/apokryf/09/romanowski.html>
- Rotmański, F. (1932–1933). *Księga adresowo-handlowa m. Białegostoku na 1932/33 rok*. Pobrano 26 maja 2018, z <http://pbc.biaman.pl/dlibra/docmetadata?id=2174>
- Rubinstein, Y., & Brenner, D. (2014). Pride and prejudice: Using ethnic-sounding names and inter-ethnic marriages to identify labour market discrimination. *The Review of Economic Studies*, 81(1), Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/restud/rdt031>
- Rymut, K. (1999–2001). *Nazwiska Polaków: Słownik historyczno-etymologiczny* (T. 1–2). Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Rymut, K. (2001). *Nazwiska Polaków: Słownik historyczno-etymologiczny: T. 2. L-Ż*. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Salys, A. (1983). Pavardžių problema. W A. Salys, *Raštai: T. 2. Tikriniai vardai* (ss. 63–65). Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija.
- Słownik staropolskich nazw osobowych* [SSNO]. (1981–1983). (T. 6; W. Taszycki, Red., Wstęp, M. Malcowa, Kier. Pracowni). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

- Smoczyński, W. (1982). Les noms de famille polonais d'origine lituanienne. W K. Rymut (Red.), *Proceedings of 13th International Congress of Onomastic Sciences II* (ss. 437–446). Kraków: PWN.
- Suwałki 2007/2008. *Klienci indywidualni, firmy i instytucje: Książka telefoniczna.* (2007). Warszawa: Ditel.
- Szombierska, A. (2016). Surnames and national identity in Turkey and Iran. *Pisma Humanistyczne*, 2016(14), 175–191.
- Tarka, K. (1998). *Litwini w Polsce 1944-1997*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Tarka, K. (2013). Litwini w Polsce po drugiej wojnie światowej (liczebność i rozmieszczenie). W L. M. Nijakowski (Red.), *Litwini* (ss. 13–28). Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Telefonų sąrašas.* (1997). Punkskas: „Aušros” leidykla.
- Trainys, V. (2011, październik 4). Seinų „Žiburio” mokyklos direktorius A.Vaicekauskas: „Viliuosi, kad tolerancijos dvasia ateityje stipriau skverbsis į lenkų sąmonę”. *Lietuvos rytas*. Pobrano 23 maja 2018, z <https://lietuvsodiena.lrytas.lt/aktualijos/2011/10/04/news/seinu-ziburio-mokyklos-direktorius-a-vaicekauskas-viliuosi-kad-tolerancijos-dvasia-ateityje-stipriau-skverbsis-i-lenku--5473158>
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. (2005). *Dziennik Ustaw*, 2005(17), poz. 141.
- Vaina, J. (2010). Vainos pavardė dokumentuose. *Terra Jatwezenorum. Istorijos paveldo metraštis*, 2010(2), 347–355. Pobrano 23 maja 2018, z [http://archyvas.punkskas.pl/terra/Pdf/Terra%20\(2\).pdf](http://archyvas.punkskas.pl/terra/Pdf/Terra%20(2).pdf)
- Walkowiak, J. B. (2019). *Litewskie nazwiska Polaków: Słownik etymologiczno-frekwencyjny*. Poznań: Wydział Neofilologii UAM. <https://doi.org/10.14746/9788395414411>
- Zinkevičius, Z. (2010a). Apie lietuvišką paveldą Suvalkų ir Augustavo krašto pavardėse. *Terra Jatwezenorum. Istorijos paveldo metraštis*, 2010(2), 132–139. Pobrano 23 maja 2018, z [http://archyvas.punkskas.pl/terra/Pdf/Terra%20\(2\).pdf](http://archyvas.punkskas.pl/terra/Pdf/Terra%20(2).pdf)
- Zinkevičius, Z. (2010b). *Lietuviškas paveldas Suvalkų ir Augustavo krašto Lenkijoje pavardėse: Polonizacijos apybraiža*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Zinkevičius, Z. (2011). Lietuviškas (baltiškąs) paveldas Balstogės vaivadijos pavardėse. *Terra Jatwezenorum. Istorijos paveldo metraštis*, 2011(3), 94–98.
- Žitkauskas, J. (2018). *Dzūkų kalendorus 2019*. Vilnius: Asociacija Vilniaus dzūkuliai.

Nazwiska nieurzędowe mniejszości litewskiej w Polsce – dziedzictwo językowo-kulturowe pogranicza polsko-litewskiego

Streszczenie

Nazwiska nieurzędowe spotyka się rzadko; nazwiska zwykle mają bowiem obecnie charakter oficjalny. W przypadku obywateli polskich narodowości litewskiej są one jednak zjawiskiem występującym od dawna, choć ujawniającym się głównie – a do czasu wejścia w życie „Ustawy o Mniejszościach Narodowych” (2005) przede wszystkim – w komunikacji wewnątrzgrupowej. Wobec braku (do niedawna) możliwości zalegalizowania formy litewskiej, to antroponimiczne dziedzictwo kulturowe jest zwykle przekazywane międzypokoleniowo jedynie nieformalnie.

Na podstawie analizy ok. 330 par nazwisk, wyekscerpowanych z obejmujących obszar zwartego zamieszkania mniejszości litewskiej książek telefonicznych (dwóch polskich i jednej litewskojęzycznej), artykuł omawia pod kątem socjoonomastycznym (por. Ainiala, 2016) zjawisko równoległego funkcjonowania wśród członków mniejszości litewskiej w Polsce nazwisk w dwu postaciach: oficjalnej polskiej i nieoficjalnej litewskiej. Te ostatnie różnią się od oficjalnych graficznie oraz morfologicznie, a w przypadku blisko 30% wzajemne przyporządkowanie obu grup nie jest jednoznaczne (tzn. jednej formie polskiej odpowiada więcej niż jedna litewska, bądź odwrotnie, jednej litewskiej dwie lub nawet więcej polskich). Należy podkreślić, że obecność formalnych wykładników litewskości (litewskie diakrytyki, końcówki fleksyjne, sufiksy żeńskie) nie musi implikować litewskiej etymologii nazwiska. Sytuację dodatkowo komplikuje fakt, że zamieszkujący północno-wschodni kraniec Polski członkowie mniejszości litewskiej w naszym kraju na co dzień posługują się nie literackim językiem litewskim, którym zapisują swe nazwiska w dokumentach mniejszościowych (takimi jak czasopisma mniejszości litewskiej „Aušra”, „Suvalkietis”, „Šaltinis”, „Terra Jatwezenorum”, czy dwujęzyczne świadectwa szkolne w szkołach z litewskim językiem nauczania), a gwarą dzukowską, i z reguły taką też ich nazwiska mają postać mówioną.

Obrazu dopełniają przeprowadzone na początku 2018 roku wywiady z około 40 przedstawicielami tej mniejszości oraz wypowiedzi na forum Litwinów w Polsce, dotyczące ich stosunku do oficjalnej (re)lituanizacji nazwisk. Wywiady umożliwiły poznanie zdania respondentów starszych (powyżej 40. roku życia), zaś posty w Internecie – opinii osób młodszych.

Słowa kluczowe: nazwiska Litwinów w Polsce; nazwiska nieurzędowe; mniejszość litewska w Polsce; tożsamość; dziedzictwo kulturowe

Unofficial surnames used by the Lithuanian minority in Poland: The linguistic and cultural heritage of the Polish-Lithuanian borderland

Abstract

Unofficial surnames are rare because surnames today are generally official in character. However, in the case of Polish citizens who are Lithuanians, they are a phenomenon that has long been present, although visible mostly – and until the entry into force of the Act on National Minorities (2005) predominantly – in intra-group communication. Considering that until recently it was not possible to register the Lithuanian forms of surnames and use them officially, this anthroponymic cultural heritage has long been transmitted between generations only informally.

On the basis of the analysis of approximately 330 pairs of surnames extracted from telephone directories covering the area of compact residence of the Lithuanian minority (two of them in Polish, and one – in Lithuanian), the article discusses from the socioonomastic point of view (cf. Ainiāla, 2016) the phenomenon of parallel functioning among the members of the Lithuanian minority in Poland of two surname forms: an official Polish one and an unofficial Lithuanian one. The latter differs from the former graphically and morphologically, and in almost 30 per cent of cases their match is not unambiguous (i.e. one Polish form corresponds to more than one Lithuanian form, and, conversely, one Lithuanian form – to two or even more forms in Polish). It should be emphasised that the presence of formal exponents of Lithuanianness (Lithuanian diacritics, inflectional endings, feminine suffixes) does not necessarily imply the Lithuanian etymology of the surname. The situation is additionally complicated by the fact that in everyday intra-group communication members of the Lithuanian minority in our country use not literary Lithuanian, in which they write their surnames in minority documents (such as Lithuanian minority periodicals *Aušra*, *Suvalkietis*, *Šaltinis*, *Terra Jatwezenorum*, or bilingual yearly school reports in the schools with Lithuanian as the language of instruction), but the dialect of the Dzuks, in which their surnames are pronounced.

The picture is complemented by interviews conducted in early 2018 with about 40 members of this minority, and by contributions on the Internet forum of Lithuanians in Poland regarding their attitude to the official (re-)Lithuanisation of surnames. The former revealed the opinions of older respondents (over 40 years of age), and the latter – the views of younger people.

Keywords: surnames of Lithuanians in Poland; unofficial surnames; Lithuanian minority in Poland; identity; cultural heritage

Dr Justyna B. Walkowiak, Assistant Professor, Department of Language Policy and Minority Studies, Chair of Oriental Studies, Adam Mickiewicz University in Poznań; PhD thesis in Applied Linguistics – 2015, Adam Mickiewicz University in Poznań; author of two monographs, over thirty scholarly articles and two academic coursebooks, co-editor of two volumes; member of the International Council of Onomastic Sciences (ICOS) since 2010, and the Onomastic Committee of the Polish Academy of Sciences since 2015 (deputy head since 2019); regular active participant of International Conferences on Onomastics “Name and Naming”, indexed in the ISI Web of Science, Conference Proceedings Citation Index – Thomson Reuters. Current scholarly interests: onomastics (especially anthroponomastics), language policy, personal name policy, minority studies, Polish-Lithuanian language contact with a particular focus on onomastics.

Bibliography (selected): Personal names and language policy: Who plans what names for whom and how?, in: *Names and naming: People, places, perceptions and power*, Bristol – Buffalo – Toronto 2016, 197–212; *Personal name policy: From theory to practice*, Poznań 2016; Female street namesakes in selected Polish cities, *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft* 160, Wien (Vienna) 2018, 331–350; (with Tomasz Wicherkiewicz), Tangled language policies – Polish in Lithuania vs. Lithuanian in Poland, in: *Multilingualism in the Baltic States: Societal discourses and contact phenomena*, S. Lazdiņa & H. F. Marten (Eds.), London 2019, 153–202; *Litewskie nazwiska Polaków: Słownik etymologiczno-frekwencyjny* [Lithuanian surnames of Poles: An etymological and frequency dictionary], Poznań 2019.

Dr Jowita Niewulis-Grablunas, Assistant Professor, Faculty of Modern Languages and Literatures, Department of Baltic Studies, Adam Mickiewicz University in Poznań; PhD thesis in Linguistics – 2005, Adam Mickiewicz University in Poznań; author of two monographs, author or co-author of several scholarly articles, co-editor of three volumes; regular active participant of International Conferences on Dialectology. Current scholarly interests: minority studies, Polish-Lithuanian language contact with a particular focus on borrowings, dialectology.

Bibliography (selected): *Gwara puńska. Wokaliczny system fonologiczny* [The dialect of Puńsk. Vocalic phonological system], Poznań 2015; *Zanik litewskich gwar w Polsce – prawda czy fałsz?* [The disappearance of Lithuanian dialects in Poland – true or false?], in: *Prace Bałtytyczne*, vol. 6, *Język. Literatura. Kultura*, M. Grzybowska, M. Michaliszyn, & J. Tabor (Eds.), Warszawa (Warsaw) 2016, 61–73; *Litewska gwara puńska. Fonologiczny system konsonantyczny* [The Lithuanian dialect of Puńsk. Phonological consonant system], Poznań 2018.

Correspondence: Justyna B. Walkowiak, Adam Mickiewicz University in Poznań, e-mail: justwalk@amu.edu.pl; Jowita Niewulis-Grablunas, Adam Mickiewicz University in Poznań, e-mail: punskas@amu.edu.pl

Support of the work: The study was conducted at the authors' own expense.

Authors' contribution: JBW is responsible for the concept of the study and for the extraction and analysis of data from telephone directories; JNG conducted the interviews and analysed the Internet data. Both authors participated in drafting the manuscript.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.